

DE SOVJETISKE KRIGSFANGER PÅ LANGELAND

Peer Henrik Hansen (red.): *Miraklet ved Påø: Krigsfangerne på Langeland*, Langelands Museum, 2020, 109 s., ill., ISBN: 978-87-92619-17-4

Af Kim Frederichsen (Ph.d. i russisk historie og samfundsforhold)

Den 4. maj 1945, netop som Anden Verdenskrig og besættelsen af Danmark var tæt på afslutningen, gik en flydedok med ca. 1500 personer, franske og russiske krigsfanger samt tysk bevogtningspersonale, på grund ud for Påø Strand på Langeland. I 2020 arrangerede Langelands Museum en udstilling om strandingen, og i Dansk-Russisk Forening Fyn planlagde vi at besøge den, men på grund af den foreliggende pandemisituation blev det desværre ikke til noget. Nu er der i stedet for mulighed for at læse museets kollektive udgivelse om begivenheden og krigsfangernes efterfølgende ophold på Langeland.

Flydedokken var en del af evakueringen af tyske soldater, civile samt krigsfanger og andre internerede fra de fremrykkende sovjetiske styrker på Østfronten. Evakueringen blev især organiseret som skibstransport, men de tyske skibe blev konstant udsat for de allierede styrkers bombardementer og beskydninger. På et tidspunkt kappede kaptajnen på flydedokkens slæbebåd slæbetorvet og overlod dem til deres egen skæbne.

Bogens kapitler følger strandingen, bestræbelserne på at få de nødstedte i land fra de første mere tilfældige forsøg, til indsatsen blev mere organiseret. Desværre var det ikke alle krigsfanger, der overlevede. Nogle var i forvejen for sårede eller sygdomssvækkede, mens andre druknede under egne forgæves forsøg på at komme i land. Efterhånden som krigsfangerne i løbet af et par dage blev transporteret i land, blev de i første omgang bragt til de lokale gårde og husmandsstæder, hvor de blev undersøgt og den værste sult og ikke mindst tørst blev afhjulpet. De værst ramte krigsfanger blev

siden indlagt på et til lejligheden indrettet lazaret på Rudkøbing Tekniske Skole med diagnoser som tuberkulose, dysenteri og sår fra slagmarken. Efterhånden blev der skaffet mere permanente boligløsninger. De russiske krigsfanger blev indkvarteret på Kastanievejens Skole i Rudkøbing, mens franskmændene boede mere spredt udover Sydlangeland. Med det formål at sikre de tidligere krigsfangers indkvartering og forplejning, blev der nedsat en krigsfangekomite, der blandt andet talte formanden for Danske Kvinders Beredskab i Rudkøbing Ellen Christensen, formanden for Dansk Røde Kors' lokalkomite overlærer Niels Nielsen Ravn og den kommunistiske fisker Valdemar Møller, vistnok især på grund af hans partitilhørsforhold. Da Dansk Røde Kors i juni 1945 overtog ansvaret for forsorgsarbejdet, trak Ellen Christensen sig ud, men hendes og den øvrige komites arbejde blev siden rost af danske og sovjetiske myndigheder. Enkelte langelændere talte russisk og bistod også i arbejdet. Det drejede sig f.eks. om lensgrevinde Ahlefeldt Laurvig, der var født i kejsertidens Rusland, men hvis familie siden måtte flygte som følge af bolsjevikernes årsager. Hun trak sig siden fra tolkearbejdet, og der spekuleres i bogen over, om det kan have skyldtes politiske meningsforskelle. Et stor del af arbejdet bestod i at skaffe tøj og mad til de tidligere krigsfanger, og det dokumenteres, hvordan fangerne modtog en bedre behandling og forplejning end de tyske civilflygtninge, som også var havnet på Langeland. Derudover blev der gjort en stor indsats for at skaffe beskæftigelse til russerne. Det drejede sig både om medvirken til den daglige madlavning og rengøring samt fastholdelsen af den militære disciplin gennem marchøvelser og anden motion. Men derudover blev der også indsamlet musikinstrumenter, så russerne kunne danne et orkester, der ved forskellige lejligheder optrådte med musik, sang og dans. Der blev ligeledes nedsat en komite, der stod for udgivelsen af en vægavis. Derudover gav russerne prøver på deres evner til stort set ud af ingenting at kunne fremstille kunsthåndværk såsom skrin, smykker, legetøj, fade, skåle og lignende. Mange af tingene blev givet som gaver til lokale langelændere og findes stadig privat bevaret. Krigsfangekomiteen måtte dog skride ind overfor forsøg på at udnytte russernes venlighed til at skaffe og derefter videresælge kunsthåndværks-produktionen, ligesom der blev indført forbud mod at sælge alkohol til russerne, og derudover måtte der skrives ind overfor lokale bønders forsøg på at udnytte fangernes arbejdskraft til social dumpning i forhold til tariffjerne for betaling af landarbejderne i høsttiden. I enkelte tilfælde opstod også gengældte varme følelser mellem krigsfangerne og yngre langelandske kvinder.

Allerede den 30. maj blev de franske krigsfanger hjemsendt, men det fik længere udsigter for de russiske krigsfanger som følge af hjemlandets magthaveres ideologisk betingede mistro overfor dem. Først den 17. august blev de afskibet fra Langeland. Dog gik turen ikke direkte hjem, men til en filtreringslejr i Tyskland, hvor de blev afhørt af den sovjetiske efterretningstjeneste, der herefter afgjorde, hvem der skulle demobiliseres, hvem der skulle fortsætte i almindelig militærtjeneste, hvem der skulle i militære straffebataljoner, og hvem der skulle sendes til GULag, det sovjetiske KZ-lejrsystem. Kriterierne synes mere end uklare. Et andet punkt, der adskilte de tidligere krigsfanger, var, at eftersom de franske naturligt vendte hjem som frie borgere, der havde tjent deres fædreland, mens de sovjetiske, der blev betragtet som en art landsforrædere, så begyndte franskmændene umiddelbart at korrespondere med deres kontakter på Langeland, mens kontakten med russerne først kom i gang fra 1960'erne via omveje som Radio Moskvas danske redaktion eller den danske ambassade i Moskva, men på det tidspunkt var det naturligvis heller ikke så livsfarligt at have kontakter til udlandet, som det havde været i stalintiden.

Endelig skal de mange godt udvalgte fotografier, der på bedste vis understøtter teksten, fremhæves sammen med en række oplysende faktabokse om nøglebegreber og -personer.

Selvom det skal anerkendes, at der primært er talt om et (vellykket) formidlingsværk, så er der ved læsningen alligevel flere svagheder, der springer i øjnene. For det første må det undre, at det ikke nærmere angives, hvem der har skrevet de enkelte kapitler i bogen. Undtagelsen herfra synes at være forordet skrevet af journalisten Jesper Clemmensen. Det omhandler østtyske flygtninges flugt over Østersøen, og det virker sammen med afsluttende henvisninger til husningen af andre flygtningestrømme som bosnierne i 1990'erne, trods nogen grad af geografiske sammenfald, noget påklistret i forhold til værkets hovedtema. Desuden kunne man som russiskkyndig læser ønske sig, at der var blevet gjort noget mere ud af det tryk, som den totalitaristiske ideologi, som lå til grund for den sovjetiske samfundsstruktur, når det angår forklaringer på, hvorfor krigsfangerne så nøje fulgte de sovjetiske adfærdsmønstre, sprogbrug og symbolanvendelser, både når det kommer til situationen omkring deres vægavis (hvor en analyse af indholdet ville have været at ønske), eller når det gælder de filtreringer, afhøringer og undersøgelser, de blev udsat for efter hjemsendelsen, da magthaverne i deres hjemland betragtede deres tilfangetagelse som en form for forræderi. Det er i den forbindelse værd at erindre om, at udbredelsen af og antallet af intererede i de sovjetiske KZ-lejre nåede deres højdepunkt netop efter Anden Verdenskrig, og at hjemsendte krigsfanger udgjorde en betragtelig del af den sidste bølge af politiske ofre for den sovjetiske totalitarisme i stalintiden. Endelig er det ærgeligt, at det store og fine udvalg af illustrationer ikke mere konsekvent følges op af brugen af billedtekster, der beskriver situationer og steder, hvor de er taget, eller f.eks. hvilke aviser og datoer affotograferede artikler stammer fra.

Disse enkelte kritikpunkter skal dog ikke skygge over, at bogen er et glimrende stykke formidling om et ellers meget overset kapitel af den første efterkrigstid, de sovjetiske fanger, som den nazistiske besættelsesmagt efterlod rundt om i landet, og som danske myndigheder måtte overtage ansvaret for at forpleje. Værket skriver sig på den baggrund ind i en efterhånden længere række lokalhistoriske studier af dette forsorgsarbejde, og man må ønske, at der på et tidspunkt vil komme en samlet fremstilling om emnet.